

نوروز، باستانی و زنده

گفت و گویی با دکتر روح الامینی درباره نوروز در دیروز و امروز

اردلان عطارپور

دیگر متنوع است آزاد می‌شود، ولی این جشن‌ها مثل هر پدیده دیگر متناسب با مقتضیات زمان تغییر می‌کند، البته خود جشن‌ها خیلی دیرپا هستند، ولی شیوه اجرای آنها تغییر می‌کند.

○ شما در کتاب‌تان رسم «روزهای پرهیز» را که بوسیله کاتولیک‌ها صورت می‌گیرد، جزو جشن‌ها آورده‌اید. چطور چنین چیزی ممکن است، ما در این روزها با اسماک و خویشتنداری روبرو هستیم.

● جشن حتماً به معنی شادی و خوشی نیست. در جوامع دیگر لغتی برای جشن به کار می‌رود که صرفاً به معنی شادی نیست. مثلاً در انگلستان و فرانسه حتی جشن مردگان دارند.

○ در مذهب زردشتی چقدر به آیین سوگواری اهمیت می‌دهند.

● اصلاً اهمیت نمی‌دهند، به همین علت لباس سیاه ندارند. گریه ندارند. در دعاهاشان می‌گویند که «هورمزدا که شادی آفریدی»، روز عزای ندارند. البته اینکه گفتم گریه ندارند یعنی در کیش و آیین‌شان گریه نیست، نه اینکه گریه نمی‌کنند.

○ تا چه حدی جشن‌های اصیل و سنتی ما ریشه در آیین زردشتی دارد؟

● غالب آنها ریشه در پیش از زردشت دارد. در واقع آنها پیش از اینکه به این مذهب یا آن مذهب تعلق داشته باشند، متعلق به فرهنگ ما هستند. مثلاً نوروز پیش از زردشت هم بوده، وقتی زردشتی‌ها قدرت گرفتند سعی کردند آگاهانه یا ناآگاهانه به آن رنگی از دین خودشان بزنند. به همین علت زردشتیان سر سفره هفت سین اوستا می‌گذارند، مسلمانان قرآن می‌گذارند. زردشتیها «آشم و هو» می‌خوانند و مسلمانان «یا محول الحول و الاحوال» می‌خوانند.

○ «آشم و هو» به چه معنی است؟

● یعنی خدا را سپاس می‌گذارم.

○ نوروز جشن بسیار بزرگی است. من که در چند کشور بودم مردم هیچ جایی را ندیدم که جشنی به این بزرگی داشته باشند و همیشه برایم سؤال بوده آیا در جهان جشنی به این بزرگی وجود دارد؟

● نه، جشنی به این بزرگی در سراسر جهان وجود ندارد. شاید یکی از عللش قدمت آن باشد. اینکه نوروز

دکتر محمود روح الامینی در سال ۱۳۰۷ در کوهستان کرمان به دنیا آمد تحصیلات ابتدایی و متوسطه خود را تا کلاس پنجم در کرمان گذراند بعد به تهران آمد و ششم متوسطه را در دارالفنون گذراند در سال ۱۳۳۴ موفق به کسب لیسانس زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تهران شد در سال ۱۳۳۹ موفق به اخذ فوق لیسانس علوم اجتماعی شد و بعد در سال ۱۳۴۷ موفق شد دکترای مردم‌شناسی خود را از دانشگاه سربین فرانسه بگیرد وی استاد مردم‌شناسی دانشگاه تهران است و از جمله تألیفاتش سبانی انسان‌شناسی (۱۳۵۶)، زمینه فرهنگ‌شناسی (۱۳۶۵)، به شاخ نباتت قسم (۱۳۶۹)، نمودهای فرهنگی و اجتماعی در ادبیات فارسی (۱۳۷۵)، جشن‌ها و آیین‌های کهن در ایران امروز (۱۳۷۶) می‌باشد.

با دکتر روح الامینی درباره کتاب اخیرش گفت و گویی داشته‌ایم که می‌خوانید:

○ جشن‌ها از نظر مردم‌شناسی دارای چه ویژگی‌هایی هستند؟

● جشن‌ها معمولاً با زیاده‌روی در فراهم کردن خوراک و خوردن و آشامیدن توأم است. در آنها پایکوبی و خنده بیشتر از حد معمول و با شور و حرارت خواهد بود. گاه پولی که چندین ماه ذخیره شده در چند روز خرج می‌شود. همچنین با یازی و مسخره‌بازی همراه است و حتی بعضی اوقات عادت‌ها و حرمت‌ها به هم می‌خورند و وضع قبلی به هم می‌خورد یا تغییر می‌کند ...

○ یعنی چه؟

● یعنی بعضی از کارها در جشن‌ها صورت می‌گیرد که در مواقع عادی صورت نمی‌گیرد. مثلاً ممکن است پدر بزرگ در عروسی یا جشنی برقصد، ولی امکان ندارد این کار را در حالت عادی انجام دهد. یا مثلاً گاه دیده شده که در جشن‌هایی که در قبایل توتمی گرفته می‌شود حتی گوشت توتم را هم می‌خورند. در ایام نوروز نیز اگر کسی لباس قرمز بپوشد و برقصد عیبی ندارد، به او «حاجی فیروز» می‌گویند، اما احتمال در دیگر مواقع دستگیر می‌شود.

○ اینکه قبایل توتمی چه بسا در جشن‌های شان گوشت توتم را بخورند چطور قابل توجه است؟

● جنبه تبرک دارد. حتی گاه با کسانی که نامحرم هستند هم‌خوابی می‌کنند. در آن روزها هرچه در مواقع

آیین‌ها و جشن‌های کهن در ایران امروز
(نقاشی و پژوهشی مردم‌شناختی)
محمود روح الامینی

جشن‌های ریشه‌دار ما
غالباً ریشه در پیش از زردشت دارد.
در واقع آنها
پیش از اینکه به این مذهب
یا آن مذهب
تعلق داشته باشند،
متعلق به فرهنگ ما هستند.

مصادف با تغییر فصل است این هم مهم است. فصل عوض می‌شود و یک فصل شاد و طرب‌انگیز می‌آید، مردم از خانه‌ها بیرون می‌آیند. اینها به طربناکی و شکوه نوروز کمک زیادی می‌کند و نوروز نمود و شکوه بیشتری پیدا می‌کند.

○ این که سر سفره عید باید ماهی قرمز باشد، آیا این رسم هم در قدیم بوده، چون به نظرم اصلاً در مناطقی ماهی قرمز پیدا نمی‌شده است.

● بله. ماهی قرمز همه جا نبوده، حداقل در کرمان نبوده. حقیقت این است که همه آنچه را که نوشته‌ام به کتاب‌ها بر نمی‌گردد. مقداری از آن به مشاهدات خودم بر می‌گردد. ماهی قرمز همانطور که گفتم اصلاً در کرمان وجود نداشته چه رسد به اینکه سر سفره عید باشد.

○ وجود ماهی قرمز سرسفره از چه زمانی متداوم و همه گیر شد؟

● درست نمی‌دانم. در هر حال جدید است. ما در نوشته‌های کهن به مطلبی درباره رنگ ماهی برخورد نمی‌کنیم. در قصه‌هایی هم که از آن موقع به ما رسیده، رنگ ماهی اهمیتی نداشته است. البته ماهی نماد برکت است و از این جهت شگون داشته، اما درباره رنگش چیزی در متون قدیمی ندیده‌ام.

○ درباره سبب سرخ سرسفره هم همینطور است؟

● نه، سبب سرخ همه جا بوده و بعید نیست که از قدیم روی سرخی آن تکیه داشته‌اند. بخصوص اینکه رنگ قرمز به معنی زندگی و شادابی است، اما ماهی قرمز اصلاً در مناطقی نبوده، وقتی امکان وجود آن میسر شد طبیعتاً روی ماهی‌های قرمز به واسطه زیبایی و قشنگی‌ای که داشته‌اند بیشتر تکیه شد. این که الان همه جا سر سفره ماهی قرمز می‌گذارند تا حدی از همین جاست.

○ تکنولوژی چه تغییراتی در جشن‌ها به وجود آورد؟

● همه پدیده‌ها تغییر می‌کنند، هیچ چیزی بدون تغییر نمی‌ماند. فقط فرهنگ‌های مرده است که بالاتر تغییر است. نوروز هم به مرور ایام دستخوش تغییراتی شده. من سعی کردم بگویم جشن‌ها و بخصوص نوروز از کجا آمده و چه تغییراتی داشته و وضع و حال امروزشان را نشان بدهم. در قدیم هلهله می‌گردند، امروز بوق می‌زنند. این تاثیر تکنولوژی است. همین که همه فکر

می‌کنند باید مثلاً ماهی قرمز سر سفره‌شان باشد تا حدی از تاثیر تلویزیون است که ماهی قرمز را به سیستانی، به کرد، به مازندرانی، به خوزستانی و به همه و همه نشان می‌دهد. مقداری از این تاثیر تکنولوژی به صورت یکنواخت کردن مراسم نوروز در همه جا جلوه می‌کند.

○ کارت پستال چطور؟ در قدیم بوده؟

● نه در گذشته هنوز قوم و خویشان و دوستان در شهرهای مختلف پخش نشده بودند. همین که اینطور پخش شده‌اند، به خاطر راحتی سفر در امروزه است. در نتیجه کارت پستال معنی پیدا کرد. در گذشته حتماً باید همدیگر را می‌دیدند. حتی آنهایی هم که با هم قهر بودند به دیدن همدیگر می‌رفتند. در واقع کارت پستال از حدود صدوسی سال پیش از غرب آمد.

○ سیزده به در در گذشته چطور برگزار می‌شد؟

● اگر منظور تان گذشته دور است که ما اصلاً هیچ سندی از گذشته دور درباره سیزده نداریم ... ○ چرا؟

● چون یک رسم عامیانه بوده، یک رسم مردمی بوده، و در گذشته مورخان فقط به آداب و رسومی اهمیت می‌دادند که مخصوص اشراف بوده و شاه و درباریان به آن توجه داشته‌اند. در حدود ۱۵۰ سال پیش ما برای اولین بار در اشعار یغمای جندقی است که اشاره‌ای به سیزده به در می‌بینیم. ولی می‌توان گفت که در هر حال رسمی قدیمی است، چراکه خیلی همه گستر و توده‌ای است.

○ ریشه این رسم در کجاست؟

● شاید در نحسی عدد سیزده بوده که مردم با خروج از شهر باید آن را از خود به در کنند، چون معتقد بودند که نحسی سیزده به در خانه‌ها می‌آید و در می‌زند.

○ آیا نمی‌دانیم مردم ما از کی عدد سیزده را نحس می‌دانسته‌اند؟ شاید بدین طریق بتوان به قدمت سیزده به در پی برد؟

● نه حتی در آن مورد هم اطلاعی نداریم. جای تأسف است که اخیراً شهرداری یکی از مناطق، پلاک خانه‌هایی را که به صورت ۱ + ۱۲ است، به زور می‌کند و عدد ۱۳ را می‌گذارد و استدلالش این است که نحسی سیزده خرافه است. اینها جزو باور و اعتقادات مردم است.

نباید با فرهنگ مردم جنگ کرد. حتی هواپیمایی‌ها در هواپیماهایش ردیف سیزده ندارد، در این صورت چه توقعی از مردم عامی و عادی است.

○ امروز بسیاری از مردم عیدی خود را به صورت پول می‌دهند، این رسم چقدر سابقه داشته؟

● در گذشته سکه به هم می‌دادند و افرادی که سکه می‌گرفتند آن را نگه می‌داشتند، مثل سکه‌ای که بزرگان عرفان می‌دادند. حالت تبرک داشته. خرج نمی‌کردند.

○ رسم خوردن ماهی در شب عید چقدر ریشه‌دار است؟

● در نوروز رسم بوده که باید بهترین غذا خورده شود. حالا این بهترین غذا برای عده‌ای ماهی بوده و برای عده‌ای ممکن بوده غذای دیگری باشد. مثلاً اساساً مردم کویر از خوردن ماهی پرهیز داشتند.

○ رسم به گردش رفتن در ایام عید از کی متداول شده است؟

● این هم یک رسم خیلی قدیمی نیست، در گذشته برعکس، مردم خودشان را موظف می‌دانستند که در ایام عید در خانه باشند. این از ثمرات تکنولوژی و زندگی جدید است که افراد خانواده هرکدام در شهری زندگی می‌کنند و ناچار برای سر زدن به آنها هم شده باید چند روزی به شهری دیگر رفت. مضاف بر اینکه اساساً در گذشته سفر بسیار مشکل بود و مردم کمتر از شهر خود بیرون می‌رفتند. سیزده به در هم هرکسی به صحرائی پشت شهر می‌رفت. اما حالا باید فرسنگ‌ها با ماشین برود تا سبزه‌ای ببیند یا باید به پارک‌هایی برود که شهرداری ساخته است.

○ نوروز و اساساً این جشن‌ها را تا چه حدی پایا می‌بینید؟

● این جشن معرف هویت فرهنگی ماست. حکومت‌ها و سلسله‌ها می‌آیند و می‌روند ولی جشن‌ها باقی است و می‌ماند، هرچند ممکن است نام عوض کنند، یا تغییراتی در آنها داده شود ولی در هر حال می‌مانند. ما نمی‌توانیم از هویت خودمان دست بکشیم. حتی ایرانیانی که در خارج از کشور زندگی می‌کنند، به خاطر اینکه در هجوم فرهنگ دیگر هویت فرهنگی خود را حفظ کنند بیشتر از مردم داخل کشور به این جشن‌ها و بخصوص به نوروز اهمیت می‌دهند و آن را با دقت و شکوه تمام انجام می‌دهند.